

Lietuvių kalba Vilniaus švietimo apygardos vidurinėse mokyklose 1906–1914 m.

OLGA MASTIANICA

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: mastianica@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjamas lietuvių kalbos mokymo organizavimas Vilniaus švietimo apygardos vidurinėse mokyklose 1906–1914 m.

Raktažodžiai: XX a. pradžia, lietuvių kalba, vidurinės mokyklos

IVADAS

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje dauguma Vidurio ir Rytų Europos etninių grupių nacionalizmo ideologų manė, kad svarbu kurti tautinę švietimo sistemą. Tautinių judėjimų ideologai mokyklai skyrė tris pagrindines funkcijas: sukurti tarp visuomenės (tautos) narių kuo tvirtesnį bendravimo tinklą, suteikti esamo ekonominio išsivystymo lygį atitinkančias žinias, sustiprinti bendrumo jausmą. Po 1905 m. liberalesnė politinė aplinka sudarė palankias sąlygas etnokultūrinei ir politinei raiškai vadinamajame Šiaurės vakarų krašte. Tuo metu savo siekius pradėjo viešai deklaruoti ir besiformuojančioms modernioms lietuvių, lenkų, žydų tautoms atstovaujančios politinės partijos. Lietuvių politinių partijų ir grupuočių programose buvo vieningai pasisakoma už būtinybę kurti tautinę švietimo piramidę. Jau 1902 m. Lietuvių demokratų partijos (toliau – LDP) programos projektas turėjo atskirą skyrių „Sulyg mūsų jaunumenės mokymo“, kuriame buvo deklaruota „juog kiekvienos tautos kultūriškas ugis labiausiai pridera nuo suteikiamo žmoneš apšvietimo“ [4, 188]. LDP nariai iškėlė tikslą kurti daugiapakopę tautinę švietimo sistemą (1) bei siekti, jog lietuvių kalba kaip dėstomoji kalba ir dėstomasis dalykas būtų įtraukta į pradinį ir vidurinių mokyklų mokymo programas (2) [4, 188–189; 9, 198].

- (1) „<...> mēs norētume īvykinti Lietuvoj tokiā tvarkā, kad žmoneš butų uztikrinta laisvė mokinimo ir bent veltas pradinis kiekvieno valstiečio mokslas. <...> Reikalaujame, idant visuose Lietuvos pavietiniuose miestuose butų īsteigtos vidutinės vyrų ir mergaičių mokyklos (gimnazijos). <...> Sugrāžinti Lietuvai Vilniaus universitetā“.
- (2) 1902 m. LDP programos projekte buvo išreikštas pageidavimas, kad pradinėse mokyklose visi dalykai būtų dėstomi lietuvių kalba, pradinį mokyklų mokytojais būtų lietuviai, vidurinėse mokyklose būtų įvestas tikybos mokymas lietuvių kalba. O 1906 m. Lietuvos demokratų partijos programoje buvo pageidaujama, kad vidurinėse mokyklose būtų dėstoma ir lietuvių kalba.

Tautinio švietimo srityje panašius reikalavimus formulavo ir besisteigianti Tautiškoji lietuvių demokratų partija (3) [39, 192–193], Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimas (4) [30, 71] ir Lietuvių socialdemokratų partija (5) [3; 7, 302].

Lietuvių moderniojo nacionalizmo nuostata kurti tautinę švietimo sistemą atsispindėjo ir 1905 m. lapkričio 5 (18) d. Lietuvių Memorandume Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui grafui Sergejui Vitei, kuriame buvo „reikalaujama neapmokamo, visuotinio ir priverstinio prigimtąja kalba mokymo; įsteigimo ganėtinai skaičiaus pradedamųjų, vidutinių ir aukštesniųjų mokyklų (Vilniaus universiteto)“ [6, 278]. Švietimo, mokyklų klausimas taip pat buvo vienas iš nedaugelio Didžiąjame Vilniaus seime (1905 m. gruodžio 4–5 d. (lapkričio 21–22 d.)) nagrinėtų klausimų, kuris nesukėlė didesnių nesutarimų. Šio klausimo svarstymas akivaizdžiai rodė, kad panašius reikalavimus savo programose, atsišaukimuose kėlė visos lietuvių politinės partijos ir grupuotės. Todėl be didesnių diskusijų į Didžiojo Vilniaus seimo nutarimus buvo įrašytas reikalavimas: „kadangi dabartinė mokykla yra tik ištautinimo ir ištvirkimo įrankis, tai reikia visas tokias mokyklas paversti grynai tautiškomis, kur mokslas būtų išguldomas prigimta kalba ir kad patį to krašto žmonės rinktų sau mokytojus“ [8, 294]. Tačiau, kaip taikliai pažymėjo Egidijus Motieka, lietuvių politinės partijos ir grupuotės, pasisakydamos už savarankišką hierarchizuotą tautinės švietimo sistemos modelį, puikiai suvokė, kad šio siekio įgyvendinimui nėra pasiruošta nei konceptualiai, nei techniškai [59, 165–166] (6), todėl lietuvių tautinio judėjimo ideologai pirmiausia siūlė tinkamai pasinaudoti įvykusiais pokyčiais švietimo srityje.

1905 metų revoliucijos metu ir vėliau Rusijos imperijos valdžia buvo priversta pripažinti pasikeitusias sociokultūrinės realijas bei peržiūrėti švietimo politiką. Buvo leista steigti pradinės mokyklas su lietuvių dėstomąja kalba, vidurinėse mokyklose mokyti lietuvių kalbos, steigti lietuvių švietimo draugijas, leisti pedagoginę literatūrą lietuvių kalba. Švietimo situacijai Lietuvoje XX a. pradžioje skirta nemažai mokslinių darbų: atskirai yra išnagrinėtas pradinė ir vidurinių mokyklų su lietuvių dėstomąja kalba steigimas, mokymo programų ir metodinių priemonių parengimas, įvertinta lietuvių švietimo draugijų veikla, sumanymai įsteigti aukštąją mokyklą. Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti lietuvių

-
- (3) Tautiškosios lietuvių demokratų partijos programoje (1906) buvo pabrėžta, kad „partija rupinsis, kad pilnai būtų įvykdyti priverstinio pradedamojo visų vaikų mokymo principai, <...> kad kiekviename valsčiuje turėtų būti 3 klasių mokyklos, teip kiekviename paviete 5 klasių – pagal reikalą reališkos arba klasiškos – mokyklos (progimnazijos), <...> Lietuvos universitetas Vilniuje įsteigtas“.
 - (4) Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimas (toliau – LKDS) taip pat pasisakė už daugiapakopės tautinės švietimo sistemos sukūrimą. LKDS, kaip ir LDP, pritarė, kad pradinėse mokyklose mokslas vyktų lietuvių kalba, o vidurinėse mokyklose tityba būtų dėstoma lietuvių kalba bei įvesta lietuvių kalba kaip atskiras mokomasis dalykas.
 - (5) Lietuvių socialdemokratų partija akcentavo būtinybę užtikrinti nemokamą ir priverstinį pradinį mokslą lietuvių kalba.
 - (6) 1905 m. rugpjūčio 12 d. (liepos 30 d.) Vilniuje įsteigta Lietuvių mokytojų sąjunga (LMS) taip pat numatė steigti pradinės ir vidurinės mokyklas su lietuvių dėstomąja kalba. Tačiau vėlesniuose LMS suvažiavimuose pagrindinis dėmesys buvo skirtas vien pradinė mokyklų su lietuvių dėstomąja kalba steigimui.

kalbos mokymo organizavimą Vilniaus švietimo apygardos (7) vidurinėse mokyklose 1906–1914 metais. Atskirai siekiama išsiaiškinti, kaip lietuvių kalbos mokymą vidurinėse mokyklose reglamentavo Rusijos imperijos valdžia, kokiose vidurinėse mokyklose buvo dėstoma lietuvių kalba, kokiomis lietuvių kalbos mokymo programomis ir mokymo priemonėmis vadovautasi ir kodėl. Lietuvos istoriografijoje šie klausimai nebuvo atskirai nagrinėti: esama vien pavienių paminėjimų apie tai, kaip žymus kalbininkas Jonas Jablonskis (1860–1930) organizavo lietuvių kalbos pamokas Panevėžio mokyklose [60, 23–28], kaip buvo rengiamos lietuvių kalbos mokymo programos vidurinei mokyklai [61]. Straipsnis parengtas remiantis Rusijos imperijos centrinės ir vietos valdžios potvarkių, XX a. pradžios periodinės spaudos lietuvių kalba analize, mokytojų ir mokinių atsiminimais.

RUSIJOS VALDŽIOS POTVARKIAI DĖL LIETUVIŲ KALBOS ĮVEDIMO VIDURINĖSE MOKYKLOSE

1905 m. gegužės 1 d. (14) d. Rusijos imperijos imperatoriaus Nikolajaus II įsako „Dėl kai kurių devyniose Vakarų gubernijose veikiančių apribojimų ir dėl 1904 m. gruodžio 12 d. vardinio įsako vykdymo tvarkos“ 6 punktą nustatė lietuvių ir lenkų kalbų kaip mokomojo dalyko įvedimo sąlygas pradinėse ir vidurinėse mokyklose. [5, 130]. Remiantis šiuo įsaku, leista dėstyti lenkų ir lietuvių kalbas Šiaurės vakarų krašto mokymo įstaigose su dviklasių pradinių ir miesto mokyklų programomis, taip pat vidurinėse mokyklose tose vietovėse, kur dauguma mokinių yra lenkai ar lietuviai. Tačiau faktiškai šiuo įsaku tebuvo duotos direktyvos Liaudies švietimo ministerijai, kuri privalėjo parengti specialius paaiškinimus dėl gimtosios kalbos sąvokos apibrėžimo ir pateikti konkrečius pasiūlymus dėl lietuvių ir lenkų kalbų įvedimo į pradinių ir vidurinių mokyklų mokymo programas. Tiesa, Liaudies švietimo ministerija neskubėjo rengti specialių nuostatų, kurie reglamentuotų lietuvių kalbos dėstymą pradinėse ir vidurinėse mokyklose.

Tik 1905 m. rugsėjo 22 d. Liaudies švietimo ministerijos Mokslo komitetas parengė patikslinimą dėl lietuvių ir lenkų kalbų, kaip mokomojo dalyko įvedimo, į vidurinių mokyklų mokymo programas. Mokslo komitetas nustatė, kad pirmiausia „lietuvių ir lenkų kalbos galėjo būti įvestos tose vidurinėse mokyklose, kur dauguma mokinių yra lietuvių arba lenkų tautybės“ [11, 373]. Antra vertus, pagal Mokslo komiteto išaiškinimą, lietuvių ir lenkų kalbos galėjo turėti vien neprivalomojo dalyko statusą [11, 372], todėl šio dalyko mokymo išlaidos privalėjo būti padengtos iš tėvų atskirai renkamo mokesčio arba iš dalies padengtos iš pačios mokymo įstaigos specialiųjų fondų. Mokslo komitetas taip pat nustatė, kad lietuvių arba lenkų kalbas galėjo dėstyti vien asmenys su aukštesniu išsilavinimu. Tačiau Vilniaus švietimo apygardos valdyba savo ruožtu galėjo sudaryti atskirą komitetą, kuris parengtų egzamino nuostatus ir tiems asmenims, kurie nebaigė universiteto, bet norėjo dėstyti lietuvių arba lenkų kalbas [11, 373]. Šis komitetas turėjo parengti atskirą lietuvių kalbos mokymo programą vidurinėse mokyklose [11, 374].

Reikėtų pažymėti, kad pastarieji Mokslo komiteto nurodymai dėl lietuvių ir lenkų kalbų įvedimo į vidurinių mokyklų mokymo programas sukėlė tiek pačių mokslėvių, tiek ir jų tėvų nepasitenkinimą. Pirmiausia iš visų 1905 m. Vilniaus ir Kauno

(7) Varšuvos švietimo apygardoje (Suvalkų gubernija priklausė šiai apygardai) buvo visai kitokia lietuvių kalbos dėstymo tradicija. Nuo 1869 m. su tam tikromis pertraukomis lietuvių kalba buvo dėstoma Suvalkų, Marijampolės, Vilkaviškio valstybinėse berniukų gimnazijose.

gubernijose veikusią vidurinių mokyklų (8) tik Šiaulių valstybinėje berniukų gimnazijoje (9) ir Panevėžio realinėje mokykloje (10) buvo daugiau mokinių, išpažinusių katalikų tikėjimą [1]. Antra vertus, net Šiaulių valstybinėje berniukų gimnazijoje lietuviais save laikė 77 mokiniai iš 379 besimokiusiųjų (lenkais – 159 mokiniai) [1]. Vien Panevėžio realinėje mokykloje 80 mokinių (iš 271 bendrai besimokiusiųjų) priskyrė save lietuviams, 65 – lenkams [1]. 1905 m. Kauno valstybinėje berniukų gimnazijoje 27 mokiniai (iš viso gimnazijoje mokėsi 501 mokinys) laikė save lietuviams, Vilniaus pirmojoje valstybinėje berniukų gimnazijoje – du mokiniai, Vilniaus antrojoje valstybinėje berniukų gimnazijoje ir Vilniaus realinėje mokykloje – septyni mokiniai, Šiaulių valstybinėje mergaičių gimnazijoje – 18 mokinių [1].

1905 m. rugsėjo ir spalio mėnesiais valstybinių vidurinių mokyklų moksleiviai [36] aktyviai teikė peticijas Vilniaus švietimo apygardos globėjui (toliau – VŠA) Vasilijui Popovui, kuriose šalia kitų klausimų (11) buvo reikalaujama įvesti privalomą lietuvių ir lenkų kalbų, literatūros ir šių tautų istorijos dėstymą [58, 250]. Panašius reikalavimus dėl lietuvių ir lenkų kalbų dėstymo vidurinėse mokyklose Vilniaus švietimo apygardos valdybai teikė lietuvių ir lenkų visuomeninės organizacijos bei mokinių tėvų draugijos. Pavyzdžiui, 1905 m. spalio 30 d. Vilniuje susirinkę lietuviškų visuomeninių organizacijų atstovai priėmė nutarimą reikalauti, kad „vidurinėse mokslo įstaigose (gimnazijose, realinėse mokyklose, mokytojų seminarijose) būtų įvestas lietuvių kalbos, lietuvių literatūros ir Lietuvos istorijos mokslas, kurs išguldomas lietuviškai ir pavedamas tam tikriems tų dalykų žinovams, lietuviams. Tas mokslas įvedamas pačios vyriausybės lėšomis ir išguldomas mokslo valandomis lietuvių vaikams ir kitiems mokiniams, kurie panorės tų dalykų išguldyti“ [43]. 1905 m. lapkričio 3 d. Vilniaus valstybinių ir privačių vidurinių mokyklų tėvai sudarė „Visuotinę visų vidutinių Vilniaus mokyklų ir tėvų mokinių tėvų ir globėjų susidraugavimą“, kuris VŠA globėjui Popovui ir Liaudies švietimo

-
- (8) 1905 m. Vilniaus pirmojoje valstybinėje berniukų gimnazijoje mokėsi 277 mokiniai, išpažinę katalikų tikėjimą, 320 gimnazijos mokinių išpažino stačiatikių tikėjimą, 20 buvo evangelikų reformatų tikėjimo, 69 – žydai. Vilniaus antrojoje valstybinėje berniukų gimnazijoje mokėsi 223 mokiniai, išpažinę katalikų tikėjimą, 232 gimnazijos mokiniai išpažino stačiatikių tikėjimą, 21 buvo evangelikų reformatų tikėjimo, 55 – žydai. Vilniaus realinėje mokykloje mokėsi 241 mokinys, išpažinęs katalikų tikėjimą, 255 gimnazijos mokiniai išpažino stačiatikių tikėjimą, 23 buvo evangelikų reformatų tikėjimo, 65 – žydai. Kauno valstybinėje berniukų gimnazijoje mokėsi 172 mokiniai, išpažinę katalikų tikėjimą, 240 gimnazijos mokinių išpažino stačiatikių tikėjimą, 29 buvo evangelikų reformatų tikėjimo, 51 buvo žydai.
- (9) 1905 m. Šiaulių valstybinėje berniukų gimnazijoje mokėsi 239 mokiniai, išpažinę katalikų tikėjimą, 80 gimnazijos mokinių išpažino stačiatikių tikėjimą, 19 – evangelikų reformatų, 41 mokinys buvo žydai.
- (10) 1905 m. Panevėžio realinėje mokykloje mokėsi 145 mokiniai, išpažinę katalikų tikėjimą, 77 gimnazijos mokiniai išpažino stačiatikių tikėjimą, 20 buvo evangelikų reformatų tikėjimo, 29 mokiniai buvo žydai.
- (11) Pavyzdžiui, Panevėžio realinės mokyklos, Šiaulių valstybinės berniukų gimnazijos, Vilniaus pirmosios ir antrosios valstybinių berniukų gimnazijų moksleiviai teikė peticijas, kuriose prašė į vidurines mokyklas priimti visus norinčius mokytis jaunuolius, nepaisant jų religijos, tautybės ir amžiaus, panaikinti policinį režimą mokyklose, sumažinti mokestį už mokslą, mokslo žinias dėstyti be politinių tendencijų, mokytis lietuvių ir lenkų kalbų, šių tautų istoriją dėstyti kaip privalomus dalykus, mokinių tėvams ir jų globėjams leisti dalyvauti pedagogų posėdžiuose su sprendžiamojo balso teise.

ministrui Ivanui Tolstojui pateikė prašymus privalomai dėstyti lietuvių, lenkų, jidiš ir baltarusių kalbas ir literatūrą, šių tautų istoriją valstybės lėšomis [10; 38; 45] (12).

1906 m. vasario 8 d. VŠA globėjas Popovas, siekęs likviduoti nestabilią padėtį valstybinėse ir privačiose vidurinėse mokyklose, priėmė atskirą nutarimą, pagal kurį lietuvių ir lenkų kalbos į vidurinių mokyklų mokymo programas galėjo būti įtrauktos remiantis vien tėvų raštišku prašymu. (Liaudies švietimo ministerijos Mokslo komiteto nurodymas, kad lietuvių ir lenkų kalbas galima dėstyti vidurinėse mokyklose esant atitinkamos tautybės mokinių daugumai tapo negaliojantis.) Tačiau Popovas dėstyti lietuvių ir lenkų kalbas vidurinėse mokyklose leido tik asmenims su aukštuoju išsilavinimu, o šių kalbų mokymo išlaidos turėjo būti padengtos iš mokinių tėvų atskirai renkamo mokesčio [2].

LIETUVIŲ KALBA KAIP ATSKIRAS DALYKAS MOKYMO PROGRAMOSE

Lietuvių kalbos mokymas pirmiausia buvo įvestas Vilniaus vidurinėse mokyklose. 1906 m. vasario 14 d. Jonas Jablonskis (13) lietuvių kalbą pradėjo dėstyti Vilniaus realinėje mokykloje (Виленское реальное училище), vasario 22 d. – Vilniaus Veros Prozorovos privačioje mergaičių gimnazijoje (Частная 8-ми классная со всеми правами правительственных женская гимназия В. М. Прозоровой) (14), kovo 4 d. – Vilniaus pirmojoje valstybinėje berniukų gimnazijoje (Виленская первая гимназия), kovo 22 d. – Vilniaus antrojoje valstybinėje berniukų gimnazijoje (Виленская вторая гимназия) [44]. 1906 m. rugpjūčio 1 d. Jablonskis buvo paskirtas dirbti į Panevėžio mokytojų seminariją, o 1907–1908 mokslo metų pirmąjį pusmetį Vilniaus pirmojoje ir antrojoje valstybinėse berniukų gimnazijose bei Vilniaus realinėje mokykloje lietuvių kalbą dėstė Antanas Smetona [37]. Vilniaus vidurinėse mokyklose lietuvių kalbos dėstymas buvo atnaujintas tik 1911 m. [22]. 1911 m. spalio 11 d. Juozas Kairiūkštis (15) [41] lietuvių kalbos pradėjo mokytį Vilniaus pirmojoje valstybinėje berniukų gimnazijoje, Vilniaus realinėje mokykloje ir Michailo Pavlovskio privačioje berniukų gimnazijoje su valstybinės gimnazijos teisėmis (Частная 8-кл. мужская гимназия с правами для учащихся М. А. Павловского) (16). 1912 m. lapkritį lietuvių kalbos dėstymas buvo įvestas ir Vilniaus Prozorovos privačioje mergaičių gimnazijoje [32], o nuo 1912 m. kovo mėn. – Vilniaus imperatorienės Marijos žinybos valstybinėje mergaičių gimnazijoje (Виленская женская гимназия ведомства

(12) „Visuotinis visų vidutinių Vilniaus mokyklų ir tėvų mokinių tėvų ir globėjų susidraugavimas“ buvo organizuotas 1905 m. lapkričio 3 d. (16) d. „Susidraugavimo“ nariais buvo abiejų lyčių mokinių tėvai ir globėjai nepriklausomai nuo tėvų tautinės ir konfesinės priklausomybės; biuro nariais taip pat buvo Petras Vileišis ir Povilas Matulionis.

(13) 1906 m. Vilniaus mokyklose mokėsi Jablonskio vaikai: Konstantinas mokėsi Vilniaus realinėje mokykloje, Ona ir Julija lankė Vilniaus privačią mergaičių komercijos mokyklą (Виленская частная женская коммерческая школа).

(14) Vera Michailovna Prozorova (Вера Михайловна Прозорова) baigė Vilniaus Marijos aukštesniąją mergaičių gimnaziją (Виленское Мариинское высшее женское училище с пансионом, состоящее под покровительством Великой Княгини Марии Павловны). 1894 m. Vilniuje įsteigė keturių klasių privačią mergaičių mokyklą; 1897 m. ši mokykla buvo reorganizuota į privačią septynių klasių mokyklą. 1905 m. mokykla tapo privačia mergaičių gimnazija su valstybinės gimnazijos teisėmis.

(15) Juozas Kairiūkštis (1855–1937) 1872–1877 m. Veiverių mokytojų seminarijoje dėstė lietuvių kalbą, 1886–1903 m. Seinų kunigų seminarijoje – rusų kalbą ir istoriją.

(16) Michailas Aleksandrovičius Pavlovskis (Михаил Александрович Павловский) baigė Sankt Peterburgo fizikos-matematikos fakultetą. 1907 m. Vilniuje įsteigė privačią 8 klasių berniukų gimnaziją su valstybinės gimnazijos teisėmis.

императрицы Марии) [18]. Taigi Kairiūkščio iniciatyvos dėka iki pat 1914 m. lietuvių kalbos mokymas vyko visose Vilniaus valstybinėse vidurinėse mokyklose (išskyrus Vilniaus valstybinę antrąją berniukų gimnaziją) bei dviejuose iš penkių tuo metu veikusiu privačių vidurinių mokyklų, turėjusių valstybinių gimnazijų teises.

Jablonskiui persikėlus į Panevėžį, 1907–1908 mokslo metais lietuvių kalbos mokymas vyko Panevėžio mokytojų seminarijoje (Понежежская учительская семинария), Panevėžio realinėje mokykloje (Понежежское реальное училище) ir Panevėžio valstybinėje mergaičių gimnazijoje (Понежежская женская гимназия) [60, 40–56]. 1908 m. rugsėjo 26 d., prasidėjus naujiems mokslo metams, Jablonskis jo paties prašymu buvo perkeltas į Bresto gimnaziją dirbti lotynų kalbos mokytoju.

Nuo 1906 m. rugpjūčio 31 d. iki 1909 m. rugsėjo 31 d. Kauno valstybinėje berniukų gimnazijoje (Ковенская мужская 8-кл. гимназия) lietuvių kalbą dėstė Tomas Ferdinandas Žilinskas (17) [15; 24; 40; 46]. Nuo 1906 m. rugsėjo 15 (23) d. Žilinskas lietuvių kalbos taip pat mokė Kauno Fadėjaus Adamčiko privačioje berniukų progimnazijoje (Частная четырехклассная мужская, с правами для учащихся, прогимназия Ф. К. Адамчика) (18), Kauno komercijos mokykloje (Ковенское коммерческое училище). 1912 m. lietuvių kalbos mokymas buvo organizuotas Kauno Neonilos Losickajos privačioje mergaičių gimnazijoje su valstybinės gimnazijos teisėmis (Частная женская 7-кл. со всеми правами правительственных гимназия Н. Г. Лосицкой) (19). Lietuvių kalbą dėstė mokytoja Uršulė Bruškis (20) [54, 225; 13].

1907–1911 m. rašytojas Kazys Aleksandras Puida (21) dėstė lietuvių kalbą Šiaulių berniukų (Шавельская мужская гимназия) ir mergaičių valstybinėse gimnazijose (Шавельская женская в память Священного Коронования Их Императорских Величеств гимназия по положению 26 мая 1869 г.) [35]. 1911 m. Puida atsisakė lietuvių kalbos dėstymo dėl „visiška nereguliaraus pamokų lankymo ir nereguliarių įmokų už mokymą mokėjimo“ (22) [57, 49], o 1912 m. tapo Čeliabinsko realinės mokyklos vokiečių kalbos mokytoju neetatiniu mokytoju teisėmis.

(17) Tomas Žilinskas savo atsiminimuose rašė: „Po 1903 m. atostogų, viską likvidavęs Veiveriuose, išsikrausčiau gyventi į Kauną, kur mano jaunesnysis sūnus [Aleksandras Žilinskas, 1885–1942] tuomet mokėsi vyrų gimnazijoje“. Tomas Ferdinandas Žilinskas (1840–1925) 1866 m. pradėjo dirbti Veiverių mokytojų seminarijoje, mokė matematikos, gamtos mokslų, lietuvių kalbos. Šioje seminarijoje lietuvių kalbą dėstė 1880–1887, 1893–1903 m.

(18) Fadėjus Klementjevičius Adamčikas (Фадей Клементьевич Адамчик) 1872 m. baigė Vilniaus mokytojų institutą. 1907 m. Kaune įsteigė keturių klasių berniukų progimnaziją su valstybinės berniukų progimnazijos teisėmis.

(19) Neonila Gavrilovna Losickaja (Неонила Гавриловна Лосицкая) 1887 m. baigė Vilniaus Marijos aukštesniąją mergaičių gimnaziją (Виленское Мариинское высшее женское училище с пансионом, состоящее под покровительством Великой Княгини Марии Павловны). 1907 m. Kaune įsteigė privačią keturių klasių mergaičių mokyklą, kuri 1908 m. buvo reorganizuota į septynių klasių privačią mergaičių gimnaziją su valstybinės mergaičių gimnazijos teisėmis.

(20) Reikėtų pažymėti, kad lietuviškoje periodinėje spaudoje lietuvių kalbos mokytoja nurodoma P. Rukšytė.

(21) Kazys Aleksandras Puida (1883–1945) baigė Marijampolės gimnaziją, studijavo Frydebergo politechnikos mokykloje, 1905–1907 m. – laikraščio *Vilniaus žinios* redaktorius ir sekretorius.

(22) Vytauto Kubiliaus teigimu, Puida negalėjo išlaikyti šeimos iš algos, gaunamos už vokiečių ir lietuvių kalbos pamokas Šiaulių gimnazijose, todėl ieškojo geriau apmokamos darbo vietos.

1913–1914 m. lietuvių kalbos pamokos vyko Telšių Joanos Narutovič privačioje mergaičių progimnazijoje (Тельшевская частная 4-кл., с правами для учащихся, женская прогимназия И. И. Нарutowич) (23). Lietuvių kalbą šioje progimnazijoje dėstė Bronislavas Untulis, Kijevo universiteto istorijos-filologijos fakulteto auklėtinis [54, 250]. Lietuvių kalba taip pat buvo dėstoma Vilniaus (24) [25; 33], Seinų (25) [56, 106] ir Kauno kunigų seminarijose [16, 44].

Bene mažiausias besimokiusių lietuvių kalbos mokinių skaičius buvo Vilniaus vidurinėse mokyklose. 1911–1912 mokslo metais Vilniaus pirmojoje valstybinėje berniukų gimnazijoje lietuvių kalbos mokėsi 8–10 mokinių, realinėje mokykloje – 4 mokiniai [28]. 1910–1913 m. Vilniaus pirmojoje valstybinėje berniukų gimnazijoje lietuvių kalbos mokėsi 8, realinėje mokykloje – 4, Pavlovskio berniukų gimnazijoje – 20 mokinių, Prozorovos mergaičių gimnazijoje – 5 mokinės, Vilniaus valstybinėje mergaičių gimnazijoje – 6 mokinės [18; 29]. Kauno valstybinėje berniukų gimnazijoje 1906 m. Žilinskas mokė 32 mokinius [24]. 1907–1908 mokslo metais Šiauliuose lietuvių kalbos iš viso mokėsi 69 mokiniai, 1909–1910 mokslo metais – 70, 1910–1911 mokslo metais – 77 [35]. Iš šio bendro besimokiusių skaičiaus 1909–1910 mokslo metais 30 buvo Šiaulių valstybinės mergaičių gimnazijos auklėtinės, 1910–1911 mokslo metais liko tik septynios mokinės, kurios norėjo toliau lankyti lietuvių kalbos pamokas [35].

Mokinių, pasirinkusių lietuvių kalbos mokymąsi, žinios buvo pakankamai skirtingos. Pavyzdžiui, Žilinskas, organizuodamas lietuvių kalbos pamokas Kauno valstybinėje berniukų gimnazijoje, mokinius padalijo į tris grupes. Didžiausią grupę sudarė mokiniai, šiek tiek mokėję lietuviškai kalbėti ir skaityti, antrosios pagal dydį grupės mokiniai gerai mokėjo lietuvių kalbą ir mažiausiai buvo moksleiviai, kurie visai nemokėjo lietuvių kalbos [24]. Jablonskis ir Kairiūkštis lietuvių kalbos mokymą organizavo mokinius padaliję į dvi grupes. Pasak Panevėžio realinės mokyklos absolvento Jurgio Elisono, pirmosios grupės mokiniai mokėjo skaityti ir rašyti lietuviškai; antrąją grupę sudarė tie mokiniai, kurie lietuvių kalbos visai nemokėjo [14]. Analogišką mokinių skirstymą į dvi grupes naudojo ir Kairiūkštis [28].

Būtina pažymėti, kad lietuvių kalbos dėstymo išlaidos nebuvo paliktos vien mokinių tėvų iniciatyvai. Dauguma lietuvių visuomenės veikėjų skatino steigti lietuvių kalbos mokymo komitetus, kurie rinktų lėšas lietuvių kalbos pamokoms apmokėti. Šiuo atveju itin aktyvi buvo Vilniuje gyvenusi lietuvių inteligentija, kuri lietuvių kalbos įtraukimą į vidurinių mokyklų mokymo programas laikė dar viena pagalbine priemone „lietuvių įsitvirtinimui“ mieste. Jablonskiui pradėjus dėstyti lietuvių kalbą Vilniaus vidurinėse mokyklose,

(23) Joana Ipolitovna Narutovič (Иоанна Ипполитовна Нарutowич) 1886 m. gavo namų mokytojos (домашняя учительница) kvalifikaciją. 1907 m. įsteigė keturių klasių privačią mergaičių mokyklą, kuri 1911 m. tapo keturių klasių privačia mergaičių progimnazija su valstybinės mergaičių progimnazijos teisėmis.

(24) 1906 m. vasario 8 (21) d. Vilniaus katalikų dvasinėje seminarijoje Juozapas Kukta pradėjo dėstyti lietuvių kalbą.

(25) 1866–1906 m. per pirmuosius dvejus metus filosofijos kursuose buvo dėstomos šios disciplinos: filosofija, visuotinė istorija, geografija, lotynų kalba, lenkų kalba ir literatūra, rusų kalba ir literatūra (dėstoma visuose kursuose) ir nuo 1904 m. – lietuvių kalba.

buvo sudarytas Lietuvių kalbos mokymo komitetas (26) [23; 42], kuris sugebėjo surinkti dalį reikalingų lėšų mokytojui sumokėti (27) [20; 42]. 1912 m. birželio mėn. Vilniuje taip pat buvo organizuotas Lietuvių kalbos mokymo komitetas, kuris turėjo tikslą „rinkti lėšas lietuvių kalbos pamokų apmokėjimui, rinkti informaciją apie norinčius mokytis lietuvių kalbos, ieškoti tinkamų mokytojų“ (28) [26]. Šio komiteto nariais buvo lietuviškų laikraščių redakcinių kolegijų ir visuomeninių organizacijų atstovai: Juozas Kubilius atstovavo laikraščiui *Viltis*, Felicija Bortkevičienė – *Lietuvos žinioms*, Povilas Ruseckas – *Lietuvos ūkininkui*, Mykolas Sleževičius – *Bendrijai*. Lietuvių kalbos mokymo komitete Lietuvių mokslo draugijai atstovavo Jonas Vileišis, Lietuvių savitarpinės pagalbos draugijai – Antanas Vileišis, „Rūtos“ draugijai – Donatas Malinauskas ir Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis (29) [26]. Komiteto veikla buvo gana efektyvi [29]. Lietuvių kalbos mokymo komitetas veikė ir Panevėžyje [12; 19], o Šiauliuose berniukų ir mergaičių valstybinių gimnazijų moksleiviai rengė specialius vakarus lietuvių kalbos pamokoms apmokėti (30) [35].

LIEUVIŲ KALBOS MOKYMO PROGRAMOS VIDURINEI MOKYKLAI

Lietuvių kalbą leidus dėstyti pradinėse ir vidurinėse mokyklose, Liaudies švietimo ministerijos mokslo komitetas pasiūlė žymiam kalbininkui Filipui Fortunatovui (1848–1914) sudaryti specialią komisiją lietuvių kalbos mokymo programai parengti. Lietuvių kalbos mokymo programą, skirtą ne vien pradinėms, bet ir vidurinėms mokykloms, mokytojų seminarijoms ir institutams, taip pat rengė Jonas Mačiulis-Maironis (1862–1932), kalbininkas Kazimieras Jaunius (1848–1908), kalbininkas ir etnografas Eduardas Volteris (1856–1941). Tačiau ši lietuvių kalbos mokymo programa, kuri buvo itin apgalvota bei nuosekli tiek dalykiniu, tiek metodologiniu požiūriu, Liaudies švietimo ministerijos nebuvo patvirtinta. 1906 m. gegužės 10 (23) d. „Pavyzdinis lietuvių kalbos mokymo programos žemesnėms ir vidutinėms mokslo įstaigoms Vilniaus, Kauno, Gardino ir Suvalkų gubernijose“ buvo paskelbtas dienraštyje *Vilniaus žinios* [34] ir galėjo būti kelrodis lietuvių kalbos mokytojams. Tačiau 1906–1914 m. lietuvių kalbą vidurinėse mokyklose dėstė Jablonskis, Kairiūkštis, Žilinskas, Kriaučiūnas, kurie arba patys sudarinėjo lietuvių kalbos mokymo programas (Jablonskio atvejis), arba buvo Veiverių mokytojų seminarijos, kurioje buvo ilgalaikės lietuvių kalbos dėstyto tradicijos, auklėtiniais ir pedagogais (Kairiūkštis, Žilinskas, Kriaučiūnas).

(26) Lietuvių kalbos mokymo komiteto nariai buvo Petras Vileišis, Jonas Vileišis, Jonas Ambrazejus (Ambrazevičius), Povilas Matulionis, Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, Juozapas Kukta. Reikėtų pažymėti, kad 1906 m. vasario 23 d. Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis į Vilniaus realinės mokyklos biudžetą perdavė 120 rb. Taip pat Landsbergis-Žemkalnis prašė mokyklos direktoriaus Aleksejaus Mazikovo, kad pamokos vyktų mokyklos pastate iki pietų, kad visi mokiniai galėtų mokytis „be skirtumo tautos ir tikybos“ ir kad už lietuvių kalbos pamokas nebūtų imamas iš mokinių joks mokestis.

(27) Lietuvių kalbos mokymo komitetas Jablonskiui nustatė 100 rb mėnesinę algą, tačiau už vasario mėn. vykusias pamokas Jablonskiui nebuvo sumokėta, o už kovo mėn. pamokas – tik dalis sumos (83,34 rb). Balandžio mėn. Jablonskis mokė vaikus nemokamai. Jablonskiui jau dirbant Panevėžio mokytojų seminarijoje, Lietuvių kalbos mokymo komitetas Vilniuje sumokėjo 600 rb už šešių mėnesių lietuvių kalbos pamokas.

(28) Kairiūkščiui pradėjus dėstyti lietuvių kalbą Vilniaus vidurinėse mokyklose, lėšas apmokėjimui teikė Juozas Tumas-Vaižgantas.

(29) Komiteto nariais taip pat buvo Aleksandras Jurašaitis, Bronislavas Žilinskas, Jonas Rimkūnas.

(30) Puida apskaičiavo, kad už lietuvių kalbos pamokas jam turėjo būti sumokėta 1 500 rb, o buvo sumokėta tik 872,33 rb.

1906 m. spalio 28 d. VŠA globėjas Borisas von Volfas patvirtino Jablonskio parengtą lietuvių kalbos mokymo programą Panevėžio mokytojų seminarijai. Jablonskis taip pat parengė pirmąją lietuvių kalbos mokymo programą pradinėms mokykloms. 1907 m. lapkričio 28 d. ją apsvarsčiusi Vilniaus švietimo apygardos taryba pripažino tinkama ir pateikė toliau spresti Liaudies švietimo ministerijai. 1908 m. lapkričio 25 d. Liaudies švietimo ministerija šią programą patvirtino [27]. 1907 m. Žilinskas parengė bendrąją mokymo programą lietuvių švietimo draugijos „Saulė“ steigiamoms pradinėms mokykloms [52]. Atskirai lietuvių kalbos mokymo programą vidurinei mokyklai bandė sudaryti Marijampolės „Žiburio“ mergaičių progimnazijos mokytojai. 1907–1910 m. šioje progimnazijoje lietuvių kalbą dėstė Jonas Aleksa, Petras Kriaučiūnas, Marija Pečkauskaitė (Šatrijos Ragana). 1910 m. progimnazijos direktoriaus Motiejaus Gustaičio parengtame „Marijampolės lietuvių atsišaukime į visuomenę“ taip pat buvo pridėta lietuvių kalbos mokymo programa [61]. 1913 m. Varšuvos švietimo apygardos valdyba pasiūlė Kriaučiūnui sudaryti lietuvių kalbos programą vidurinei mokyklai (31). Metais anksčiau (1912) Mykolas Biržiška parengė lietuvių literatūros programą gimnazijoms, kuria siūlė naudotis Puidai ir Kriaučiūnui organizuojant lietuvių kalbos pamokas [31]. 1912 m. Kairiūkštis taip pat pristatė visuomenei savo lietuvių kalbos mokymo programą, kurią jis naudojo Vilniaus valstybinėse ir privačiose vidurinėse mokyklose [17].

Visose lietuvių kalbos mokymo programose vidurinei mokyklai daug dėmesio buvo skirta ne vien lietuvių kalbos gramatikai (etimologijai, morfologijai, sintakse), aiškinamojo skaitymo pradmenims, raštingumo ugdymui (32), bet ir lietuvių literatūrai [17]. Jau 1906 m. parengtoje lietuvių kalbos mokymo programoje realinėse mokyklose, berniukų ir mergaičių gimnazijose buvo siūlyta remtis Eduardo Volterio [53] ir Jono Šliūpo [50] darbais [34]. Kairiūkštis „Lietuvių raštijos apžvalgą“ taip pat pradėdavo nuo XVI a., pirmiausia Martyno Mažvydo ir Jono Bretkūno darbais, ir baigdavo Lazdynų Pelėdos, Žemaitės, Jono Biliūno, Kazimiero Pakalniškio, Aleksandro Dambrausko-Jakšto kūriniais. Mokymuisi Kairiūkštis siūlė naudoti ne vien Šliūpo ir Volterio lietuvių literatūros apžvalgas, bet ir Maironio (33) [49], Juozo Gabrio-Paršaičio [47], Mečislovo Vasiliausko ir Jurgio Matulevičiaus [51] sudarytas skaitinių knygų, kuriose taip pat būta tekstų iš Lietuvos istorijos ir geografijos (34) [48]. Svarbu pažymėti, kad ir M. Biržiška, 1912 m. parengęs lietuvių literatūros istorijos kursą gimnazijoms, siūlė įtraukti veikalus, kurie

(31) Petras Kriaučiūnas 1915 m. sudarė „Pavyzdinę lietuvių kalbos ir raštijos programą“.

(32) Pvz., Kairiūkščio sudaryta lietuvių kalbos mokymo programa turėjo devynias dalis: I. Abecėlė. Garsų ir raidžių skyriai. Skiemuo. Kirtis. Kalbos dalis. Linksniavimas. Asmenavimas; II. Išplatinto sakinio dalis. Kalbos dalis – plačiau; III. Vientisinio ir sutartinio sakinio prasmė. Etimologijos pabaiga; IV. Sudėtinio sakinio sintaksė. Skiriamieji ženklai – plačiau; V. Bendras lietuvių kalbos tarmių pažinimas. Stilistikos reikšmė. Epitetai, tropai, figūros. Sintaksės pilnatis. Eiliavimas; VI. Proza. Pasakojimas. Aprašymas. Samprotavimas. Iškalbė; VII. Poezija. Liaudies ir rašytojų veikalai. Tautinis eposas. Dirbtinis eposas; VIII. Tautinė ir dirbtinė lirika. Dramos tvariniai; IX. Trumpa lietuvių raštijos apžvalga. Lietuvių kalbos dėstymui Kairiūkštis siūlė naudoti Jablonskio darbus: *Lietuviškos kalbos gramatiką* (1901), *Lietuvių kalbos sintaksę* (1911), *Rašomosios kalbos dalykus* (1912).

(33) Maironio parengtame darbe *Lietuvos istorija: su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu* (Petropilis: išleista Lietuvių laikraščio pinigais, 1906) buvo atskiras skyrius „Trumpa Lietuvių rašlivos apžvalga“.

(34) Taip pat Kairiūkštis siūlė naudoti Liudo Giros sudarytą skaitinių knygą *Lietuva pavasarį, vasarą, rudenį ir žiemą. Pasirinktieji skaitymėliai iš lietuvių raštijos apie Lietuvos metalaikius ir jų dalis* [Kaunas, 1911].

atspindėjo lietuviško moderniojo nacionalizmo programines nuostatas. M. Biržiškos sudarytoje „Lietuvių literatūros istorijos programoje gimnazijoms“ mokiniams buvo siūlyta skaityti Jono Basanavičiaus „Priekalbą“ („Prakalba“), paskelbtą laikraščio *Aušra* 1883 m. pirmajame numeryje, atmintinai išmokti Vinco Kudirkos „Lietuvos Hymną“, Maironio „Tautišką dainą“ [31].

IŠVADOS

1. 1905 m. gegužės 1 (14) d. Rusijos imperatoriaus Nikolajaus II įsaku „Dėl kai kurių devyniose Vakarų gubernijose veikiančių apribojimų ir dėl 1904 m. gruodžio 12 d. vardinio įsako vykdymo tvarkos“ faktiškai tebuvo duotos direktyvos Liaudies švietimo ministerijai, kuri privalėjo parengti specialius gimtosios kalbos sąvokos paaiškinimus ir pateikti konkrečius pasiūlymus dėl lietuvių ir lenkų kalbų įtraukimo į pradinių ir vidurinių mokyklų mokymo programas. Pagal 1905 m. rugsėjo 22 d. Liaudies švietimo ministerijos mokslo komiteto nurodymus, „lietuvių ir lenkų kalbos galėjo būti įvestos tose vidurinėse mokyklose, kur dauguma mokinių yra lietuvių arba lenkų tautybės“, šios kalbos turėjo neprivalomo dalyko statusą, o mokymo išlaidos privalėjo būti padengtos iš tėvų atskirai renkamo mokesčio. Šie mokslo komiteto nurodymai stabdė lietuvių ir lenkų kalbų įtraukimą į vidurines mokyklas, nes tik keliose valstybinėse ir privačiose vidurinėse mokyklose mokinių daugumą sudarė asmenys, priklausą vienai arba kitai tautinei grupei. 1906 m. vasario 8 d. Vilniaus švietimo apygardos globėjas Popovas, siekęs likviduoti nestabilią padėtį valstybinėse ir privačiose vidurinėse mokyklose, priėmė atskirą nutarimą, pagal kurį lietuvių ir lenkų kalbos į vidurinių mokyklų mokymo programas galėjo būti įtrauktos remiantis vien tėvų raštišku prašymu.

2. 1906–1914 m. lietuvių kalbos mokymas Vilniaus švietimo apygardos vidurinėse mokyklose vyko gana epizodiškai. 1906–1908, 1911–1914 m. lietuvių kalba buvo dėstoma visose Vilniaus valstybinėse ir keliose privačiose berniukų ir mergaičių gimnazijose; 1906–1909 m. – Kauno valstybinėje berniukų gimnazijoje, 1912–1914 m. – vienoje Kauno privačioje mergaičių gimnazijoje. 1907–1911 m. lietuvių kalbos pamokos vyko Šiaulių valstybinėse berniukų ir mergaičių gimnazijose, 1913–1914 m. lietuvių kalba buvo dėstoma vienoje Telšių privačioje mergaičių progimnazijoje.

3. 1906–1914 m. atskiras lietuvių kalbos mokymo programas vidurinei mokyklai parengė Jonas Jablonskis, Juozas Kairiūkštis, Mykolas Biržiška. Lietuvių kalbos mokymo programose vidurinei mokyklai daug dėmesio buvo skirta ne vien lietuvių kalbos gramatikai (etimologijai, morfologijai, sintaksei), aiškinamojo skaitymo pradmenims, raštingumo ugdymui, bet ir lietuvių literatūros istorijai, kartu buvo pateikiamos žinios iš Lietuvos istorijos ir geografijos.

Gauta 2016 04 26
Priimta 2016 09 14

ŠALTINIAI

- [1] Письмо попечителя Виленского учебного округа от 14 июня 1905 года Виленскому, Ковенскому и Гродненскому генерал-губернатору. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 378, BS, 1904 m., b. 316, l. 71.
- [2] Циркуляр попечителя Виленского учебного округа от 8 февраля 1906 года учебным заведениям Виленского учебного округа. LVIA, f. 378, BS, 1904 m., b. 316, l. 85.
- [3] [1896 m.] Programos Lietuviškos Social-demokratiškos Partijos.
- [4] [1902 m.] Programos Lietuvių Demokratų partijos (projektas). MIKNYS, Rimantas. Lietuvos

- demokratų partija 1902–1915 metais. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. T. 10. Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 1995.
- [5] [1905 m.] 1905 m. gegužės 1(14) d. caro įsakas „Dėl leidimo dėstyti lietuvių ir lenkų kalbas vietovėse, kuriose dauguma mokinių lietuviai arba lenkai“. *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia*. Parengė M. Karčiauskienė. Kaunas: Šviesa, 2002, p. 130.
- [6] [1905 m.] Lietuvių Memorandumas Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui grafiui S. Vitei [1905 m. lapkričio 5(18) d.]. MOTIEKA, Egidijus. *Didysis Vilniaus Seimas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto I-kla, 2005.
- [7] [1905 m.] Nutarymai Kauno, Suvalkų ir Vilniaus gubernijos kaimo darbininkų ir valsčių susirinkimo, sukviesto Lietuvos Socijaldemokratų Partijos 23 lapkričio [1905 m.] Vilniuje. MOTIEKA, Egidijus. *Didysis Vilniaus Seimas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto I-kla, 2005.
- [8] [1905 m.] Pirmojo Lietuvių Tautos Atstovų suvažiavimo nutarimai, priimti Vilniuje viešuosiuose posėdžiuose gruodžio 4 ir 5 (lapkričio 21 ir 22) d. 1905 m. MOTIEKA, Egidijus. *Didysis Vilniaus Seimas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto I-kla, 2005.
- [9] [1906 m.] Lietuvos Demokratų Partijos programa. MIKNYS, Rimantas. Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. T. 10. Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 1995.
- [10] [1905 m.] 1905 17 ноября 1905 года. Из представления Виленского генерал-губернатора министру народного просвещения о забастовочном движении среди учащихся средних школ Виленского учебного округа. Революция 1905–1907 гг. в Литве. Документы и материалы. Вильнюс: государственное издательство политической и научной литературы, 1961, с. 208.
- [11] [1905 m.]. 22 сентября 1905 года по вопросу о преподавании литовского и польского языков в учебных заведениях. Циркуляр по управлению Виленским учебным округом за 1905 год, 1905, Nr. 9, с. 373–379.
- [12] Atsišaukimas į visuomenę. *Viltis*, 1908, liepos 4 (17) d., Nr. 76(111), p. 3.
- [13] Auksė [?]. Iš moksleivių gyvenimo. Kaunas. *Ateitis*, 1913, Nr. 10, p. 529.
- [14] ELISONAS, Jurgis. *Atsiminimai apie Joną Jablonskį. Šaltiniai*. Sudarė G. Čepaitienė, L. Lapinskienė. Vilnius: Gimtasis žodis, 2010, p. 159.
- [15] Iš Tomo Žilinskio atsiminimų. *Lietuvos mokykla. 1919–1920*, Nr. 2–3, p. 495.
- [16] *Jablonskio raštai*. T. II.: Švietimo reikalai. Kaunas: spaudė akcinė „Ryto“ bendrovė Klaipėdoje, 1933.
- [17] KAIRIŪKŠTIS, Juozas. Lietuvių kalbos programa vidurinėms mokslo įstaigoms 1912–1913 mokslo metams. *Viltis*, 1912, rugpjūčio 31 (rugsėjo 13) d., Nr. 103(738), p. 2–3.
- [18] KAIRIŪKŠTIS, Juozas. Lietuvių kalbos mokymas 1912–1913 m. Vilniaus mokyimo įstaigose. *Viltis*, 1913, rugsėjo 1 (14), Nr. 102(889), p. 1.
- [19] Kas girdėti. Kitur. Panevėžys. *Viltis*, 1907, lapkričio 21 (gruodžio 4 d.), Nr. 21, p. 4.
- [20] Komitetas. Lietuvių kalbos komiteto į Vilniaus vidurines mokyklas įvedimo ataskaita. *Vilniaus žinios*, 1906, rugsėjo 16 (29) d., Nr. 204, p. 2.
- [21] Korespondencijos. Šiauliai. *Aušrinė*, 1910, Nr. 1, p. 8.
- [22] L. Š. „Ryto“ draugijos privatinės koedukacinės mokytojų seminarijos direktoriaus Juozo Kairiūkščio autobiografija. *Lietuvos mokykla*, 1925, Nr. 10, p. 392.
- [23] LANSBERGIS [Landsbergis-Žemkalnis, Gabrielius]. Lietuvių kalbos reikaluose. *Vilniaus žinios*, 1906, vasario 15 (28) d., Nr. 36(354), p. 1.
- [24] Lietuvių kalba Kauno vyrų gimnazijoje. *Vilniaus žinios*, 1906, rugsėjo 23 (spalio 6 d.), Nr. 210 (528), p. 2.
- [25] Lietuvių kalba Vilniaus dvasiškojoje seminarijoje. *Vilniaus žinios*, 1906, vasario 11(24) d.,

Nr. 33, p. 3.

[26] Lietuvių kalba Vilniaus mokyklose. *Lietuvos žinios*, 1912, liepos 7 (20) d., Nr. 79, p. 2.

[27] Lietuvių kalba žemesiose mokyklose ir lietuvių kalbos mokytojai. *Mokykla*, 1909, lapkričio 25 (gruodžio 8 d.), Nr. 11, p. 41–42.

[28] Lietuvių kalbos mokymas Vilniuje 1911–1912. *Lietuvos žinios*, 1912, rugpjūčio 14 (27) d., p. 2–3.

[29] Lietuvių kalbos pamokų Vilniaus gimnazijoje apmokėjimo apyskaita. *Viltis*, 1913, gruodžio 11 (24) d., Nr. 148(935), p. 4.

[30] Lietuvių Krikščionių Demokratų susivienijimo programos projektas. *Draugija*, 1907, Nr. 1, p. 71–73.

[31] Lietuvių literatūros istorijos programa gimnazijoms (1912 m. sumanymas). BIRŽIŠKA, Mykolas. *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*. Kn. I. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1931, p. 90–98.

[32] Mokslas ir mokyklos. Vilnius. *Lietuvos žinios*, 1912, lapkričio 15 (28) d., Nr. 135, p. 3.

[33] Mūsų mokyklos. Vilniaus dvasiškoji seminarija. *Lietuvos ūkininkas*, 1906, Nr. 9, p. 125.

[34] Pavyzdinis lietuvių kalbos mokymo programos žemesnėms ir vidutinėms mokslo įstaigoms Vilniaus, Kauno, Gardino ir Suvalkų gub. *Vilniaus žinios*, 1906, gegužės 10 (23) d., Nr. 99(417), p. 1–2.

[35] PUIDA, Kazys. Gimtoji kalba vidutinėse Lietuvos mokyklose. *Draugija*, 1911, t. 14, Nr. 54, p. 166.

[36] Rezoliucija bendros VIII, VII, VI kl. mokinių ir V kl. atstovų 2 Vilniaus Gimnazijos spalių 14 (27) d. 1905 m. sueigos. *Vilniaus žinios*, 1905, spalio 30 (lapkričio 12) d., Nr. 255, p. 2.

[37] SMETONA, Antanas. Lietuvių kalba Vilniaus mokyklose. *Viltis*, 1907, lapkričio 16 (29) d., Nr. 19, p. 1.

[38] Sumanymas Vilniaus tėvų susidraugavimo link mokyklos pertaisymo ir atšalinimo iš jos politikos. *Vilniaus žinios*, 1905, lapkričio 13 (26) d., Nr. 267, p. 2.

[39] Tautiškosios Lietuvių Demokratų partijos programa (projektas). *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. T. 1: *Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*. Vilnius: Sietynas, 1990.

[40] Ksav. Vanagėlis [Sakalauskas, Ksaveras]. Mūsų paveikslai. Tomas Ferdinandas Žilinskas, Lietuvos mokytojų tėvas. *Šaltinis*, 1909, kovo 21 (balandžio 13) d., Nr. 14, p. 223–224.

[41] J. V. [Vailiokaitis, Juozapas]. Juozapas Kairiūkštis. *Šaltinis*, 1908, rugpjūčio 26 (rugsėjo 2) d., Nr. 35, p. 549–551.

[42] VILEIŠIS, Petras. Lietuvių kalbos mokymo komitetas. *Vilniaus žinios*, 1906, balandžio 2 (15) d., Nr. 70, p. 2.

[43] Vilniaus lietuvių susirinkimo (spalių mėn. 30 d. 1905 m. nutarimas. Lietuvos vidurinių mokyklų neatidėtinieji reikalai). *Vilniaus žinios*, 1905, lapkričio 3 (16) d., Nr. 258, p. 1.

[44] Vilnius. *Lietuvos ūkininkas*, 1906, vasario 23 (kovo 8 d.), Nr. 10, p. 140.

[45] Visuotinio „Tėvų susidraugavimo“ Biuras. *Vilniaus žinios*, 1905, lapkričio 19 (gruodžio 2 d.), Nr. 272, p. 2.

[46] ŽADEIKIS, Petras. Lietuviška kalba Kauno gimnazijoje. *Nedėldienio skaitymas*, 1907, gegužės 22 d., Nr. 21, p. 163.

[47] [GABRYS-PARŠAITIS, Juozas]. *Skaitymo knyga mažiems ir dideliems. Išrinktieji raštai mūsų raštininkų su jų biografijomis ir paveikslais*. Sutaisė J. Gabrys. Tilžėje: spaudė E. Jagomastas, 1908.

[48] [GIRA, Liudas]. *Lietuva pavasarį, vasarą, rudenį ir žiemą. Pasirinktieji skaitymėliai iš lietuvių raštijos apie Lietuvos metalaikius ir jų dalis*. Sutaisė Liudas Gira. Kaunas: Saliomono Banaičio spaustuvė, 1911.

- [49] [MAČIULIS, Jonas (MAIRONIS)]. *Lietuvos istorija su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu parašė Maironis* (Š. M-lis). Trečią kartą atspausyta ir partaisyta. Petropolis: išleista Lietuvos laikraščio pinigais, 1906.
- [50] [ŠLIŪPAS, Jonas]. *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai. Raszliszka peržvałga parengta Lietuvos mylėtojo*. Tilžeje: Kaszta Bałtimorės M. D. L. M. Draugystes, 1890.
- [51] [VASILIAUSKAS, Mečislovas; MATULEVIČIUS, Jurgis]. *Mūsų dirva. Skaitymo kninga liaudies mokyklai ir gymnazijai*. Sutaisë M. Vasiliauskas ir J. Matulevičius. Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1907.
- [52] [ŽILINSKIS, Tomas]. Lietuvių apšvietimo draugijos „Saulė“ pradinėms mokykloms programos. Sutaisë Tomas Žilinskis, Buvusis Veiverių mokytojų seminarijos Profesorius, o dabar lietuviškosios kalbos mokytojas Kauno vyriškoje gimnazijoje [1907 m.].
- [53] ВОЛЬТЕР, Эдуард. *Литовская хрестоматія / Lietuviška chrestomatija*. Санктпетербург: Типография Императорской академии наук, 1903–1904.
- [54] *Памятная книжка Виленского учебного округа на 1914 год*. Вильна: типография А. Г. Сыркина, 1914.

Literatūra

- [55] JEMIELITY, Witold. *Szkolnictwo w gubernii suwalskiej*. Suwałki: Wydawnictwo Zbigniew Jan Filipkowski, 1997.
- [56] KATILIUS, Algimantas. *Katalikų dvasininkijos rengimas Seinų kunigų seminarijoje (XIX a. – XX a. pradžia)*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto I-kla, 2009.
- [57] KUBILIUS, Vytautas. *Dviese literatūros sąpuoklėse. Kazys Puida ir Vaidilutė*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- [58] *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai (ligi Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos)*. Vilnius: Mokslas, 1983.
- [59] MOTIEKA, Egidijus. *Didysis Vilniaus Seimas*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto I-kla, 2005.
- [60] PIROČKINAS, Arnoldas. *J. Jablonskis – bendrinės kalbos puoselėtojas 1904–1930*. Vilnius: Mokslas, 1972.
- [61] PUPŠYS, Vladas. Pirmoji lietuvių kalbos programa vidurinei mokyklai (1910). *Mūsų kalba*. 1980, Nr. 3, p. 37.

OLGA MASTIANICA

The Lithuanian language in secondary schools from 1906 to 1914

Summary

The decree of 1 (14) May 1905 of the Russian Emperor Nicholas II 'On some operating restrictions in nine western provinces and the enforcement of the nominal decree of 12 December 1904' was based on directives for the Ministry of Education, which was required to prepare a specific explanation for the definition of the native language and to make concrete proposals for the introduction of the Lithuanian and Polish languages into the curricula of primary and secondary schools.

From 1906 to 1914, Lithuanian language teaching was rather episodic in secondary schools of Vilnius Education District. The Lithuanian language was taught in all state and some private gymnasiums in Vilnius from 1906 to 1908 and from 1911 to 1914; in Kaunas, it was taught in one state gymnasium for boys from 1906 to 1909, and in one private gymnasium for girls from 1912 to 1914. From 1912 to 1914, the Lithuanian language was taught in all state gymnasiums for boys and girls in Šiauliai, and in 1913–1914 in one private gymnasium for girls in Telšiai.

Between 1906 and 1914, Jonas Jablonskis, Juozas Kairiūkštis, Mykolas Biržiška and others prepared different Lithuanian language teaching programmes for secondary schools. These programmes were focused not only on Lithuanian grammar (etymology, morphology, and syntax), interpretative reading primers, and literacy, but also on the history of Lithuanian literature coupled with materials on Lithuanian history and geography.

Keywords: the early twentieth century, Lithuanian language, secondary schools